

„Nem tudták, de tették”

Interjú Antal Lászlóval

– Jó hat évvel ezelőtt beszélgettünk „hivatalosan” utoljára. Akkor nem interjúra, hanem egy portrészorozatban megjelent, téged bemutató írásra készültem. A tervgazdaság összeomlását összegző történeti elemzés elkészítését tervezted. Lett ebből valami?

– Remélem lesz. De az ember változik. Most már csak olyan elemzésnek látnám az értelmét, amely az összeomlásban meg tudja mutatni a majdan megszülető – részben már megszületett – új világ csíráit is. Mivel azonban még nem állt össze bennem teljes mélységében a mai világ összefüggésrendszere, nem tudom felmutatni azokat az egy-két évtizeddel ezelőtt keletkezett csírákat sem, amelyek végül is szárba szökkenhetnek. A tervgazdaság összeomlásáról már születtek érdekes elemzések és visszaemlékezések. Hasonlót írni felesleges. Arra, amit én szeretnék, azonban úgy látszik, még nem érett meg az idő, vagy talán csak én.

Engem általában pesszimistaként könyvelnek el szakmatársaim. Ezt vállalom is, de ez a pesszimizmus mindig valamilyen optimista világképhez viszonyítva volt az. Úgy éreztem, tudom, hogy milyen irányba kell menni, s többnyire úgy láttam, a dolgok nem, vagy legalábbis nem eléggé mennek abba az irányba. Mindig volt, ha nem is ideálképem, de legalább valamiféle elképzelésem arról, milyen társadalmat és gazdaságot szeretnék. Amíg nem tudok először legalább a magam számára lehetséges és reális jövőképet formálni, addig halasztanom kell ezt az átfogó elemzést, de le nem mondtam róla.

– Radikális reformerként mindig is egyfajta „kint is vagyok, bent is vagyok” helyzetet jellemeztem. Nem sokan vannak, akik ennyire sokféle alapállásból élték át a rendszerváltást. Egyidejűleg játszva fontos döntés-előkészítő szerepet az állampárti rendszer működtetésében és belső lebontásában; valamint az ellenzéki szakmai és politikai mozgalmakban. Ezt a kivételes ismeretanyagot kár lenne veszni hagyni.

– Némi öniróniával azt mondhatom, hogy egyszerűen pechem volt. Mire megértettem a tervgazdaság logikáját, addigra az megszűnt. Sajátos ismeretanyagom, ami a tervgazdaság gyakorlati működésében való részvételemből és az elméleti kérdések iránti érdeklődésemből fakadt, s aminek folyamatos szintetizálására, egységes gondolati rendszerré fejlesztésére egyetemi oktatói tevékenységem is rákényszerített, tehát ez a valóban egyedülálló tudásom a rendszerváltással elvesztette jelentőségét. Örülöm kellett neki, de egyúttal mindent előlről kellett kezdeni. Az már 1989-ben, amikor a Németh-kormány gazdaságpolitikai titkárságát vezettem, világossá vált számomra, hogy mindinkább az „aprómunka” ideje következik. A reformközgazdászoknak meg kell tanulniuk a piacgazdaság gyakorlati kérdéseivel foglalkozni. Ebben pedig a fiatalabb generáció gyorsan szerezhethet jóval szélesebb ismereteket. Amivel persze nem akarom azt mondani, hogy a tapasztalatnak ne lenne jelentősége. A világ működése – sajnos? – nem változott akkorát, hogy a korábbi magatartási szabályok ismerete ne segítene az eligazodásban, az alkalmazkodásban.

Én ma is reformernek tartom magam. A reformerindíttatás azt jelenti, hogy nem egyszerűen az akaratban, hanem az evolúcióban hiszek. Azok a változások, amelyeknek előfeltételei nem érlelődtek meg korábban, a legkritikább esetben valósulnak meg.

– *Hogyan illeszthető e felfogásba a közép-európai rendszerváltás, ami egyaránt kiterjedt a több évtizedes reformhagyományokkal rendelkező Magyarországra és Lengyelországra, valamint a gazdaságilag és politikailag összehasonlíthatatlanul diktatórikusabb Csehszlovákiára és NDK-ra? Hiszen e változások hátterében valószínűleg egy tőlük lényegében független politikai megállapodás húzódott meg az Egyesült Államok és a Szovjetunió között.*

– A nagyhatalmak közötti paktum tény, s kétségtelenül gyengíti állításomat. Vagyis a magyarországi rendszerváltás nem a hazai reformmozgalommal, hanem a szovjet birodalom összeomlásával függött össze. Abban viszont, hogy Magyarországon nagyobb az esélye a sikernek, már fontos szerepe van a reformhagyományoknak. Amivel nem azt akarom állítani, hogy néhány posztszocialista ország gyökértelen próbálkozását ne követhetné siker, csak úgy tűnik, sokkal több kínlódás árán.

– *Mivel magyarítható a Szovjetunió összeomlása? Vannak, akik Gorbacsov elhibáztott, a politikai reformokat középpontba állító politikájával magyarazzák a mai káoszt, szembeállítva Kínával, amely a gazdasági reformok politikai merevséggel való ötvözése mellett az elmúlt évtizedben gazdaságilag összehasonlíthatatlanul gyorsabb fejlődésre volt képes.*

– Ami Kínát illeti – bár nem vagyok a téma szakértője, de úgy érzem –, ott az ázsiai kollektivistista hagyományok miatt nagyobb tere van egy sajátos társadalmi-gazdasági fejlődésnek. Oroszország esetében viszont Csaba Lászlóval értek egyet, aki Az összeomlás forgatókönyvei című könyvében kifejti, a szovjet birodalmat igazából már Brezsnyev vesztette el, Gorbacsov már csak menteni igyekezett a menthetetlent. Én ezt úgy szoktam megfogalmazni, hogy a Szovjetunió végelgyengülésben halt meg. Nem belülről vagy kívülről verték szét, hanem egyszerűen elvesztette életerejét.

Oroszország helyzetének megítélésében a nyugati pénzvilág – beleértve az IMF-et is – az elmúlt években drámai tévedést követett el, elhitte a stabilizáció mítoszát. Holott egy félnaturális gazdaságban – ahol elviselhető, hogy a dolgozók hónapokon keresztül nem kapják meg pénzbeli fizetésüket, mert természetben fizetnek nagyon sok mindenért, s a pénzforgalom jelentős része is dollárban történik – a hagyományos mércék használhatatlanok. A nyugati országok most gazdaságilag középtávon leírták Oroszországot. Ez nem jelenti azt, hogy részben politikai megfontolásokból ne adnának az orosz fizetésektől elkerülése érdekében hiteleket, de jelentős befektetésekre egyelőre nem lehet számítani. Az orosz fejlemények jóslására nem mernék vállalkozni, de valószínű, hogy a fejlődés iránya középtávon sem lesz hasonló a közép-európai országok piaccgazdasági átalakulásához, tartósan fennmaradnak a gazdaság naturális vonásai.

– *Ha ránézünk a térképre, azt látjuk, hogy minél nyugatabbra fekszik egy posztszocialista ország, annál jobban előrehaladt a piaccgazdasági átalakulásban, annál több esélye van az euroatlanti integrációra, s keleti-délkeleti irányban egyre kevesebb. Ez alapvetően gazdaságtörténeti determináció, netán a volt Szovjetuniótól való távolság és ezzel politikai függés, vagy az ezektől többé-kevésbé független belső gazdasági-társadalmi fejlődés következménye?*

– A három tényező szorosan összefügg, de az első a meghatározó. A gazdasági-társadalmi-kulturális örökség ereje a döntő, a Nyugattól való távolodás pedig szükségképpen a Kelethez való közeledést jelent. Oroszországban az erősen centralizált társadalom- és gazdaságirányítás hagyományai messze a szocializmus előtti időkben gyökereznek. Például az angolszász típusú kereskedelmi bankoknak ott nincs semmiféle hagyománya, de az állami bankoknak már a cári időkben is fontos szerepük volt.

Ugyanakkor az egyes országok helyzetét sokféle tényező befolyásolja. Például Szlovákia lemaradását az euroatlanti integrációban döntően a Mečiar-korszak politikai viszonyai magyarazzák, bár az is joggal feltételezhető, hogy nem véletlen a keleti-délkeleti

országok nagyobb hajlama a tekintélyuralmi rendszerek kialakulására. Észtország azonban – noha külkereskedelmének több mint egynegyedét bonyolítja le Oroszországgal – alig érzékeli az orosz destabilizáció gazdasági hatásait, és jelentősen előrehaladt a piacgazdasági átalakulásban.

Az előzőekben az evolúció kapcsán a hangsúlyt a változások megérlelődésének feltételeire helyeztem, azonban nagy jelentősége van – amint ez a példa is mutatja – az új lehetőségekkel való élni tudásnak, az alkalmazkodóképességnek is.

– A magyar tervgazdaság működésének rugalmasabbá válása a Kornai János által leírt tervalku-mechanizmustól az elsőként általad bemutatott szabályozóalkun át a kis magánvállalkozásoknak is teret adó rendszerig nyilvánvaló. Az evolúciós felfogás alapján azt gondolhatnánk, hogy Magyarország a többi posztszocialista országnál sokkal kisebb veszteséggel vészeltette át a piacgazdasági átmenetet. Az adatok azonban kezdetben igen hasonló mértékű magyar, cseh, lengyel és szlovák visszaesésről tanúskodnak. Mivel magyarázható ez?

– Bizonyára szubjektív a véleményem, de úgy érzem, hogy a magyar társadalom legkülönbözőbb rétegeinek a szocialista időszak kvázi piacán szerzett tudása rendkívül pozitív szerepet játszott abban, hogy a magyar gazdaságban végbement változások sokkal mélyebbek és így tartósabb hatásúak, mint a többi posztszocialista országban. Hosszú távon ennek meghatározó jelentősége lehet, vagyis a magyar gazdaságnak jobbak az esélyei stabilitásának megőrzésére. Úgy gondolom, hogy ez – például a cseh gazdaság teljesítményével való összehasonlításban – már most is megmutatkozik. Ezt az esélyt persze kihasználhatlanul lehet hagyni, el is lehet veszíteni.

Egy évtizede elképzelhetetlen mértékben átalakult a magyar gazdaság mikrostruktúrája. Most nem is elsősorban ennek leglátványosabb elemére, az export összetételének megváltozására gondolok, mivel ez jelentős részben a multinacionális cégek szerepével függ össze. Már maguknak a multiknak a megjelenése is következménye annak, hogy a nyolcvanas évek legvégétől számukra elfogadható intézményi-szabályozási feltételrendszer alakult ki.

Meggyőződésem, hogy a kínálati alkalmazkodásban – amit pedig sokan hiányolnak – Magyarország az élen áll. Erre utal az a paradox helyzet is, hogy a munkanélküliség Magyarországon sokkal magasabb, mint Csehországban vagy akár Oroszországban és Ukrajnában, s miközben azokban az országokban, ha lassan is, de folyamatosan nő, nálunk már csökken. Magyarország a kilencvenes évek elejétől deklarált sokkterápia nélkül vállalta mindazt a társadalmi feszültséget, ami – az import liberalizálása, a szigorú csódtörvény tényleges alkalmazása, a bankokat megfontolt gazdálkodásra kényszerítő, a nyugati normákhoz igazodó hitelintézeti törvény bevezetése, a többé-kevésbé piaci alapú privatizáció – végeredményben a verseny következményeinek gazdasági szereplőkre hárításával járt.

– Min múltott ez?

– Az egyik gyakori értékelés szerint egyszerűen másoltuk a Nyugatot. Szerintem nem egészen erről volt szó. A döntő jelentősége szerintem annak volt – lehet, hogy kicsit elfogult vagyok –, hogy 1989–1990-ben még a Németh-kormány átfogó liberalizációs programba kezdett. Akkoriban szidtak bennünket, mint a bokrot – talán majdnem annyira, mint öt-hat évvel később a Bokrost –, de ez a stratégiai lépés sok mindent eldöntött, s a későbbi kormányok is ilyen irányban haladtak tovább. Lényegében arról volt szó, hogy a gazdaságpolitika fő céljává a világgazdaságba való intenzív beépülés vált. Ez öngerjesztő folyamattá alakult. Nem nagy, átgondolt döntések születtek, de minden abba az irányba vitt, hogy a magyar gazdaság minél inkább idomuljon a multinacionális cégek és az Európai Unió igényeihez, vagyis a világgazdasági folyamatok számunkra meghatározó fő irányzataihoz. Ez a mindenkori kormányzat részéről sokszor a sodródásnak, a

kényszer szülte, rögtönzött döntéseknek az eredménye volt, de elementáris erővel hatott. A gazdaság strukturális átalakulása mindinkább olyan fokot ért el, hogy a gazdasági érdekek sokak politikai szándékától függetlenül nem az elzárkózást, hanem a mind teljesebb integrálódást elősegítő döntéseket kényszerítették ki.

– *Nem tudták, de tették?*

– Az elmúlt évtized gazdaságpolitikai döntéseinek többségéről ez a véleményem. A gazdaságpolitika trendje sokkal szimpatikusabb, mintha az egyes döntéseket külön-külön elemzem. Azok sokszor kisstílűek, ellentétesek politikai, gazdasági és erkölcsi felfogással. De az egész folyamat mégis nagy és – meggyőződésem szerint – fő irányában helyes változást hozott. Helyes a hegeli megfogalmazás: nem tudták, de tették. S egy evolúcióban hívó ember számára ez meglehetősen optimizmusra ad lehetőséget. Nem a mindenkorai kormányzat politikai szlogenjei döntenek el a folyamatokat – bár természetesen hatnak arra –, hanem az önmozgások, amelyek a gazdaságpolitika vagy felismer, vagy késve és kényszerűen alkalmazkodnak azokhoz.

Jó példa erre a privatizáció. Jelentős magyarországi politikai és társadalmi csoportok határozott célja volt, hogy az ország a kisvállalkozások, a munkavállalói tulajdon országa legyen. Hiszen sokan csak azokat a vállalkozókat szeretik, akik maguk is lehetőleg legalább részben fizikai munkát végeznek, ahogy mondani szoktam, „éreződik rajtuk az izzadságszag”. Ez teljesen idegen nemcsak a modern, de már a több évszázaddal ezelőtti gazdaság természetétől is. S lám, bár volt kárpótlás, E-hitel, Start-hitel, munkavállalói résztulajdonosi program és még jó néhány hasonló kezdeményezés, a privatizáció mégis alapvetően piaci alapon történt, valódi, tőkés fejjel gondolkodó és tőkével is rendelkező tulajdonosok jöttek létre. A gazdasági környezet pedig mindinkább kikényszeríti, hogy azok a tulajdonosok, akik csak kapcsolatainknak vagy éppen a korrupciónak köszönheték vagyionhoz jutásukat, de nem képesek tulajdonukat hatékonyan hasznosítani, előbb-utóbb elveszítsék azt. A sok morálisan megkérdőjelezhető akció végül is versenyképes struktúrát eredményez.

Ugyanakkor például Csehországban a kuponos privatizáció csődje napjainkra már teljesen nyilvánvaló. A visszaéléseket az erkölcsileg igazságosabbnak tűnő egyenlősítő vagyionfelosztás révén sem sikerült elkerülni, ráadásul még mindig hátravan a valódi tulajdonosok létrejötte, s az ezek által kikényszerített hatékony gazdálkodással együtt járó szociális feszültségek tényleges nagyságának tudomásul vétele.

Valószínű, hogy a csehek által választott privatizációs stratégiában fontos szerepe volt, hogy ott a társadalom egészében sokkal erősebbek voltak a harmadikutas illúziók. Ne feledjük, hogy ott a merev tervgazdaság viszonyai között még a háztájit sem engedélyezték! Fontos szerepe lehetett azonban annak is, hogy a vállalatvezetőknek szinte semmiféle piaccgazdasági ismerete nem volt. Ez számomra ismét csak a reformhagyományoknak, a tág értelemben vett kultúrának – mint az evolúció előfeltételének – fontosságára utal.

– *Az elmúlt évtizedben lényegében a posztoszocialista országok mindegyikét a stop-go gazdaságpolitika fennmaradása jellemezte. Például Magyarországon 1995-ben, Csehországban 1997-től kezdve került sor a második nagy stabilizációs és részben reformidőszakra, Szlovákiában pedig ez napjainkban van napirenden. Mi a magyarázata e többszöri nekifutás szükségességének?*

– Minden piaccgazdaság ciklikus, de ezekben az országokban valóban többről van szó. A közép-kelet-európai országok növekedés iránti elkötelezettsége hagyományosan rendkívül erős, hiszen csak növekedés esetén van mit elosztani. A piaccgazdasági átmenettel együtt járó drámai visszaesés és az ezzel párhuzamosan végbemenő durva jövedelmi és vagyoni differenciálódás csak tovább fokozza a növekedés hajszolása iránti kísértést, amelytől természetesen mi sem vagyunk mentesek. A választások előtt a nyugati országokban is felerősödnek az élénkítési törekvések, azonban régióink gazda-

ságait gyakran csak a katasztrófa közelsége – vagy miként két évtizede Lengyelországban történt – az sem kényszerítette korrekcióra.

Magyarország talán ebből a szempontból is a legjózanabbak közé tartozott Kelet-Közép-Európában, vezetése érezte a veszélyt, s korábban volt hajlandó még elviselhető mértékű restrikciónak. Ezt akár a vezetés életösztönének is nevezhetjük. A legnagyobb élményem pont két évtizeddel ezelőtti. Mai fejjel komikus, de tény, hogy 1979 februárja körül az MSZMP politikai bizottságában nagy vita folyt arról, hogy a déligyümölcsök áremelése során kell-e szociálpolitikai elveket érvényesíteni, konkrétan a citrom árát nem kellene-e az átlagosnál jóval kisebb mértékben emelni. Három-négy hónappal később, amikor világossá vált, hogy nemcsak drámaian megromlott a magyar gazdaság egyensúlyi helyzete, de megnőtt a további eladósodás veszélye is, a politikai vezetés nem szociális, hanem szakkérdésnek minősítette az áremelést. 1979 nyarán egy évre előrevevő átlagosan mintegy 16 százalékos fogyasztói áremelés hajtottak végre, holott a politikai vezetés nagyon félt a következményektől. Emlékszem, az áremelés előtt közvélemény-kutatás készült annak bemutatására, mennyire nem ismeri a lakosság a gazdaság valóságos helyzetét, az utólag küldött titkos tájékoztató pedig még az áremelésekkel kapcsolatos vicceket is tartalmazta.

E tragikomikus események tanulsága a számomra az volt, hogy vészhelyzetben mennyire gyorsan képes kikapcsolni a vezetés azokat a politikai mechanizmusokat, amelyek korábban megakadályozták a racionális cselekvést. Hiszen a szakemberek előtt már a citromvita idején is világos volt, hogy sokkal átfogóbb lépésekre lenne szükség. Ugyanakkor nem sokkal később, amikor a közeli pénzügyi válság fenyegetése elmúlt, sajnos visszaállt a régi politikai alkumechanizmus. Ez egy olyan ciklus, amelyet a politika végeredményben saját maga kelt.

Megdöböntő, hogy a növekedési lehetőségeket csökkentő rossz hírekre – fakadjanak azok a világgazdasági helyzet romlásából vagy a pénzügyi feszültségek fokozódásából – mennyire hasonlóan reagálnak a rendszerváltás utáni kormányok is. Még a szóhasználat is hasonló: már a hetvenes évek olajválsága idején hallhattuk azt a napjainkban is gyakori kijelentést: ránk nem hat a válság. De mondhatok ellenkező előjelű példát is: a Bokros-csomag eredményei láttán a Horn-kormány fokozatosan olyan, törvényekben és kormányhatározatokban rögzített döntéseket hozott, amelyek együttes pénzügyi kötelezettsége – ha végrehajtják azokat, de hatásukat ellensúlyozó kiadási korlátozásokra nem kerül sor – 1999-re a GDP 7 százalékát kitevő államháztartási hiányhoz vezetett volna.

– Ezek közül melyek voltak a legfontosabbak?

– Bevételecsökkentő hatása volt például a vámok mérséklésének, a magán-nyugdíjpénztárakba való átlépés miatti járulékbévitel-kiesésnek. A kiadásokat különösen jelentősen növelte az előző évi nettó átlagkereset-növekedés alapján számított nyugdíj-emelés, a GDP százalékában megadott mértékű védelmi és agrártámogatás, valamint számtalan kisebb összegű kötelezettségvállalás. Mindez együttesen – függetlenül az egyes lépések hasznos voltától, például a nyugdíjreform esetében – korrekciók szükségességét vetítette előre.

Visszatérve az eredeti, a gazdasági-társadalmi folyamatok ciklikusságára vonatkozó kérdésre, a választások előtti, pénzügyi lazítással járó gazdaságpolitikán a tapasztalatok szerint a választások után sem lehet azonnal kellő mértékben változtatni. A győztes pártoknak is mindig vannak feltétlenül beváltandó ígéretei, s az egész tervezési-döntési folyamatnak is jelentős a tehetetlensége, a változtatások kidolgozásához és elfogadtatásához – s különösen tényleges hatásukhoz – időre van szükség.

Emellett eddig minden új kormány először a személyi ügyekkel volt elfoglalva. Az aktuális miniszterelnök először a személyzetiként tevékenykedik, miközben külügyminiszternek, sőt világgazdaságpolitikát formáló külügyminiszternek képzeletben magát. Magyarország-

nak a rendszerváltás óta nem volt a gazdasághoz igazán értő miniszterelnöke. Ez persze nem feltétlen követelmény, de olykor nem ártana.

– *Beszélgetésünk idején, április elején a miniszterelnök ismét megerősítette, tarthatónak véli a GDP idei 5 százalékos növekedésén alapuló kormányzati programot. Mennyire tartod ezt reálisnak?*

– Sajnos, nem reális. Magyarország igazán csak idén kezdi érezni a világgazdasági fejlődés lassulásának következményeit. A tőzsde már tavaly megérezte a pénz- és tőkepiacok bizonytalanságát, az orosz vevőknek hitelező hazai vállalatok és bankok ugyancsak, miként a keleti piacokat veszített cégek is. Idén azonban már az Európai Unióban is jelentős lassulásra kell számítani, így az export növekedési üteme lényegesen visszaesik. A fogyasztás növelésére nagy a nyomás, ami növeli az importot. E két tényező együttes hatására jelentősen romolhat a külső egyensúly, s ezzel veszélybe kerülhet a fenntartható növekedés. Ilyen jelek egyébként már az elmúlt év második felében megmutatkoztak. Főként az export és import növekedése közötti mérhető ütemkülönbségre, a fizetési mérleg alakulására, a tőkebeáramlás lassulására gondolok.

A fenntartható növekedés lényegét sokan nem értik, vagy nem akarják érteni. Holott egyszerűen arról van szó, hogy ahhoz, hogy egy gazdaság tartósan működőképes legyen, tartósan számíthasson külső hitelekre, évről évre bizonyítania kell egészségese mivoltát. Elismerem, hogy vannak Einstein-típusú emberek is, akik rossz tanulók voltak, ám később kiderült róluk, hogy zsenik, de ez a kivétel. Aki tovább akar jutni, annak évről évre elfogadható bizonyítványt kell produkálnia. Lehetnek gyengébb évek, becsúszhatnak rosszabb jegyek is, de a tendenciának egyértelműnek kell lennie. A gazdaságban is ez a helyzet, például a fizetési mérleg vagy az államadósság GDP-hez viszonyított arányának elfogadható szintűnek, az infláció csökkenésének folyamatosnak kell lennie. S a hazai és külföldi piaci szereplőknek hinniük is kell abban, hogy ez a tendencia fennmarad. Ha ugyanis elvész ez a bizalom, azt csak nagyon nehezen és költségesen lehet visszaszerezni.

A fenntartható növekedés egyik feltétele a fizetési mérleg elviselhető mértékű hiánya. A szakértők ezt a GDP 3 százaléka körüli értékre becsülik, de véleményem szerint itt a lényeg nem ezen arány stabilizálása, hanem a nem adóssággeneráló (tőke)tételek és a fizetési mérleg hiányának trendszerű egybeesése, amitől csak az export tartósan rendkívül dinamikus növekedése esetén lehet eltérni. Az export dinamikája azonban jelenleg éppen csökken.

Ugyancsak alapfeltétel, hogy az államadósság GDP-hez viszonyított aránya ne növekedjék. Az ehhez szükséges elsődleges egyenleg a reálkamat és reálnövekedés különbségének függvénye, ami magyar viszonyok között 2-2,5 százalék. Ezt a követelményt tovább növeli, ha jelentősek az államháztartáson át nem futó állami kiadások. Nálunk részben ilyenek például az ÁPV Rt. kiadásai, amelyek éppen idén érnek majd el kiugróan magas szintet. Összességében tehát az elsődleges egyenlegben 3 százalék körüli aktívum lenne a kívánatos. Ez e pillanatban sajnos nem elérhető.

A költségvetési politika azonban az elmúlt években folyamatosan, ha nem is számottevően lazult. Az államháztartás operacionális egyenlege – azaz többletkereslet-teremtő hatása – 1996-ban még negatív volt, 1997-ben a GDP 0,4 százalékát, tavaly már 1,7 százalékát tette ki, s idén biztosan tovább bővül. Ennek megfelelően az 1997-ben még 3,1 százalékos elsődleges egyenleg 1998-ra 1,8 százalékra csökkent. A reális helyzetértékeléshez hozzá tartozik, hogy tavaly nem az államháztartás kirívóan nagy finanszírozási igénye, hanem a vállalkozói szektor növekvő beruházási aktivitása és hiteligénye idézte elő a külső források bevonását. Ez azonban nem változtat a lényegen, ha a gazdaságpolitika szükségesnek tartja a beruházási expanzió fenntartását, akkor ehhez elengedhetetlen, hogy a fiskális politika „csináljon helyet” a vállalkozások forrásigényének. Elvi-

leg három lehetőség van: csökkenteni a vállalatok finanszírozási igényét, megengedni a fizetési mérleg további romlását vagy tovább növelni az elsődleges egyenleg aktívumát.

A hosszú távon fenntartható és viszonylag gyors növekedés alapvetően ez utóbbi megoldás választását indokolná. Ezért lenne fontos az infláció folyamatos csökkentése is. A beruházásmegtérülés kalkulálásának ez fontos feltétele. Ellenvetés lehet, hogy Magyarországra a magas infláció időszakában is jelentős volt a külföldi tőke beáramlása. Ez igaz, azonban a – rendszerváltó országokban kezdetben amúgy is – nagy kockázatnak ez is része volt, amit a remélt nagy haszon volt hivatott kompenzálni. Normalizálódó viszonyok között e kockázat mérséklésére is szükség van, hiszen nem csak a kiemelkedő hozamban reménykedő befektetők bizalmát kell megnyerni. A kiugró hozam egyébként is csak rövid távon lehetséges, legalábbis az esetek döntő többségében.

– *Az előbb példaként említetted, hogy az ÁPV Rt. költségvetése nem része az államháztartásnak, így valójában nem lehet tiszta képet alkotni a valóságos folyamatokról. Az utóbbi években számos fontos lépés történt a gazdasági összefüggések átláthatósága érdekében, például a jegybank és a költségvetés közötti elszámolások területén. Ugyanakkor ellenkező irányú változtatások is végbementek, például a társadalombiztosítás idején a privatizációs bevételeinek számbavételekor. Vannak akik úgy vélik, Magyarországnak nem érdeke a régiókban szokásosnál korrektebb statisztikákat közölnie, mivel ez a nemzetközi összehasonlítások hátrányokat okozhat. Mi erről a véleményed?*

– Tény, hogy a CEFTA-országok számos adata nem vethető korrekten egybe. Például az államháztartás esetében a költségvetési elszámolások – privatizációs tételek, jegybankkal szembeni elszámolások, a jegybank kvázifiskális jellegű tevékenységeinek terjedelme – rendkívül eltérő. Lengyelországban a privatizációs bevételek más költségvetési bevételekkel való keveredése, a külföldi hitelek és befektetések összemossott kezelése látszik problematikusnak. Magyarország az elmúlt években valóban jelentősen javította és a fejlett országokban szokásoshoz közelítette makrogazdasági elszámolásait. E ténnyel külföldön is tisztában vannak. A simlisség nem lehet hosszú távú stratégia. Ugyanakkor a tavalyi rendkívüli – főleg a Postabankkal és az ÁPV Rt. kötelezettségeivel kapcsolatos – államháztartási kiadások elszámolási módja feleslegesen rontott a magyar gazdaságról kialakult képen.

A transzparencia nem pusztán öncél, nem csak a megalapozott döntésekhez szükséges informáltság elengedhetetlen feltétele. Olyan módon is hozzájárul a hosszabb távon eredményt hozó döntésekhez, hogy megnehezíti a bajok elfedését, s ezzel rejtett módon való felhalmozódását. Amivel nem akarom azt mondani, hogy a világ bármely kormánya ne törekedne trükkök alkalmazására. Ennek mértéke azonban igen lényeges, s közvetve megmutatkozik az ország iránti bizalom alakulásában is.

E felfogásomnak megfelelően én szívem szerint pótköltségvetés keretében tisztáznám az idejű államháztartási és általában gazdasági folyamatok feszültségeit. Abból indulok ki, hogy a kormányzatnak legalábbis egy része már érzékeli, hogy az idejű folyamatok nem a tervezett módon alakulnak, a kormány mint testület azonban egyelőre ragaszkodik az elfogadott költségvetéshez. Úgy látom, hogy a feltétlenül szükséges kiigazításokra pótköltségvetés nélkül is sor kerülhet, hiszen a fiskális szigorítások csak a jövő évi folyamatokra hatnak, akkor is, ha már az idén születnek ilyen intézkedések, és akkor is, ha ezekre csak a jövő évi költségvetés összeállításakor kerül sor. Valószínű, hogy a kormány ezt a könnyebbnek látszó utat fogja választani. Ami miatt mégis jobbnak tartanám a pótköltségvetést a csendes kiigazításnál, az az, hogy ily módon a kormány nyilvánosan deklarálhatná elszántságát a külföldi és belföldi gazdasági szereplők számára. Jelezné, hogy tisztában van a helyzettel, s még idejében mindent megtesz az egyensúly kézben tartása érdekében.

– *Hat évvel ezelőtt azt a bizonyos, első kérdésemben említett portrét a következőképpen*

fejeztem be: „Antal Lászlónál a gyakorlati és elméleti közgazdasági munka mindig összefonódott. Évek óta tervezi a szocialista gazdaság összeomlása történeti elemzésének megírását. Azonban, miként a hetvenes években is időre és távolságtartásra volt szüksége a szabályozóalku leírásához; valószínű hogy mai keserűségének is el kell múlnia ahhoz, hogy önmagához méltóan, objektív képet adjon e korszakról. Kell, hogy azt érezze, szükség van rá.”* Most hogy érzed, szükség van rád?

– Az én szenvedélyem mindig is az volt, hogy a döntéshozók közelében legyek. Nem döntéshozó akartam lenni, de részese, alakítója a folyamatoknak, aki elmondhatja véleményét, s törekedhet a gyakorlati lépések hosszabb távú összefüggésrendszerbe helyezésére. Erre egészen kezdő koromtól lehetőségem is volt. A kilencvenes évek elején azonban a rendszerváltás után meg kellett ismernem a feleslegesség érzését. Sosem hittem, hogy vannak nélkülözhetetlen emberek, de azt igen, hogy szükségesegek léteznek, s magamat is ilyennek tartottam. Kiderült, hogy én már nem tartoztam közéjük. Szépíróként bizonyára jobban ki tudtam volna fejezni az akkor számomra szétmállott világ közérzetét, közgazdászként azonban ehhez nem volt eszköztáram.

Az új kihívást a Bokros-program jelentette, tagja lehettem annak a nagyon szűk, öt-hat fős csapatnak, amelyik annak lényegét kidolgozta. Újra tudtam gondolni a gazdaságpolitikai problémákat. Ez egyrészt szakmailag új, nagy fellendülést hozott a számomra. Másrészt utólag is úgy látom, a bizonyára vitatható sok részletkérdés ellenére egy lényegét tekintve maradandó eredményeket hozó gazdaságpolitika kialakításának lehettem ismét aktív részese.

Mostanában újra többet írok. Írni akkor érdemes, ha valamilyen eredeti felismerése, maradandó gondolata van az embernek, vagy egyszerűen úgy érzi, az adott pillanatban muszáj megszólalnia. Az előbbi maradandóbbá teszi az ember nevét, s remélem fogok is még újra ilyet írni. Az utóbbi a mindenkori mának szól, s a magamfajta tanácsadó típusú ember szempontjából a figyelemztetés a fő funkciója. Ahogy az eddigi kormányok működését nézem, lesz mitől óvnom őket. Persze igazán annak örülnék, ha oda is figyelnének arra, amit mondok vagy írok.

Karsai Gábor

* *Figyelő*, 1993. július 15.